

Спеціалізованій вченій раді
Д 26.056.02 при Київському
національному університеті
будівництва і архітектури

ВІДГУК

офіційного опонента

БЛІНОВОЇ МАРІЇ ЮРІЇВНИ

на дисертацію КРАВЧЕНКО ІРИНИ ЛЕОНІДІВНИ

**«ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ
ЗАКЛАДІВ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

представлену на здобуття наукового ступеня доктора архітектури
за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток
архітектури

Актуальність теми дисертації

Питання оновлення та реформування навчального середовища у наш час є дуже актуальним, оскільки суттєві зміни, що відбуваються у всіх сферах життя, вимагають сучасних рішень та формування нових підходів до створення середовища для освіти всіх верств населення. Потужна світова проблема у освітньому секторі зумовлена, звичайно, дією низки факторів – технічних, політичних, економічних тощо. Приймаючи до уваги таку тенденцію, як «освіта впродовж життя», зрозуміло, що суттєвих змін та коригувань потребує не тільки педагогічний аспект проблеми, а й матеріальне освітнє середовище, власне архітектура закладів освіти нового типу. Тому своєчасність та актуальність дисертаційного дослідження Кравченко І.Л., що його було представлено на розгляд, не викликає сумнівів. Наразі існує необхідність реформування методологічної та номенклатурної бази сучасних освітніх та просвітницьких закладів в нових соціально-економічних умовах, що склалися в Україні, зміни у світовому освітньому просторі диктують нові вимоги до проектування подібних типів будівель, підвищення ролі людського капіталу вимагає якісних змін – створення освітніх осередків додаткової освіти, які б були доступні та зручні для всіх, підвищуються вимоги соціуму як до нового освітнього продукту, так і до архітектури закладів неформальної освіти. Система неформальної та, у тому числі позашкільної, освіти має стати логічною та послідовною з'єднувальною ланкою у структурі сучасної безперервної освіти в Україні. У дисертаційному дослідженні Кравченко І.Л., представлений та обґрунтований зв'язок архітектурних теоретично-методологічних позицій із науковими роботами, що пов'язані із феноменом «неформальної освіти» та розробляються фахівцями супутніх галузей – педагогіки, психології, соціології, економіки.

Наукова новизна одержаних результатів

Результати, що мають вагому наукову новизну та основні здобутки дисертаційного дослідження.

Уперше:

- започатковано новий напрямок архітектурно-теоретичних досліджень у полі формування сучасного номенклатурного ряду закладів неформальної освіти, як цілісної відкритої системи, що динамічно розвивається та проявляється у різних формах у сучасний період глобалізації освіти та, зокрема, освітньої реформи України, а саме: інституційна форма освіти (очна, заочна, дистанційна, мережева), позаінституційна (додаткова), індивідуальна (екстернатна, сімейна, педагогічний патронаж тощо) та дуальна форма освіти.
- базуючись на сучасних дослідженнях архітектурно-типологічних аспектів громадських будівель, сформульована головна гіпотеза дослідження, теоретично обґрунтовано та започатковано новий системно-аналітичний метод «спорідненої типології». З метою оптимізації методології дослідження розвитку архітектури закладів неформальної освіти вказаний метод введений до механізму проведення порівняльного, системного та структурного аналізів;
- вперше, за допомогою авторського методу «спорідненої типології», визначено та обґрунтовано мета та параметри виявлення типологічних збігів у закладах неформальної освіти з іншими типологічними ланками, визначено сукупні параметричні показники та проведена оцінка ступенів симбіотичного поєднання;
- за допомогою метода «спорідненої типології», оцінки ступенів симбіотичного поєднання, розроблено теоретично-оптимальні структурно-функціональні моделі для різних типів закладів неформальної освіти згідно сучасних вимог, створено нові корелятивні функціональні моделі та, у цьому полі, окреслено основні потенційно життєздатні поєднання – тенденційні групи – «кооперація» та «поглиблена спеціалізація», яким було дано визначення та обґрунтування;
- вперше теоретично обґрунтовано та розроблено нову класифікацію таких закладів, які здатні впроваджувати концепцію «освіта впродовж життя» та на сучасному рівні відтворювати процеси неформальної освіти, як такої. Класифікація відповідає визначеній та представленій у дослідженні методологічній моделі, таким типам закладів дані визначення, запропоновано базові орієнтовні функціональні схеми будівель таких закладів, надано основні класифікаційні характеристики для кожного типу відповідно до місткості, розташування та територіальної доступності;
- вперше визначені, сформульовані та обґрунтовані основні принципи формування архітектури закладів неформальної освіти, принципи образного вирішення таких закладів, надані рекомендації щодо реалізації основних принципів на рівні середовища, об'єкту та елемента, визначені багатоаспектні прийоми реалізації основних принципів та наданий алгоритм

формування архітектури закладів неформальної освіти на прикладі проектного впровадження результатів дослідження.

Удосконалено:

- системно розглянуто та узагальнено результати міждисциплінарних теоретичних досліджень феномену неформальної освіти з метою поєднання архітектурних вимог та сучасних тенденцій розвитку супутніх галузей (педагогіки, соціології, економіки, психології, гігієни, спорту тощо) з структурно-функціональним аспектом проектних рішень закладів неформальної освіти.
- на основі міждисциплінарних досліджень теоретичних розробок супутніх галузей, запропоновано та створено принципову схему системи закладів неформальної освіти відповідно до видів освіти та віку осіб, що навчаються, з метою визначення місця закладів неформальної освіти як у системі освіти, так і у системі громадських будівель. Досліджено, визначено та обґрунтовано основні, другорядні та допоміжні процеси в будівлях таких закладів, що аналізуються для симбіотичного поєднання;
- визначено, що система закладів неформальної освіти є відкритою змішаною конкретною складною системою, що структурно організована та здатна до системних перетворень під дією зовнішніх факторів;

Отримало подальший розвиток:

- надані рекомендації щодо створення універсальних та спеціальних освітніх модулів, схем їх комбінації та групування відповідно до визначених у дослідженні основних тенденцій, як основа для формування освітніх осередків закладів неформальної освіти, що є закладами-симбіонтами, рекомендації щодо формування освітньо-громадських осередків нового типу.
- відомості щодо основних типологічних ознак та витоків формування архітектури сучасних закладів неформальної освіти та виявлено, так звані, «мерехтливі» типологічні ланки відповідно до генези розвитку будівель закладів неформальної освіти;
- обґрунтовано та опрацьовано зведення вимог до інклюзивного навчання та безбар'єрного архітектурного середовища з визначеними у ході роботи сучасними теоретичними основами формування будівель таких закладів;
- як теоретично-методологічні механізми забезпечення системної реалізації принципів формування, визначені та обґрунтовані багатоаспектні прийоми, що покликані оптимізувати методологію формування архітектури закладів неформальної освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з роботою, з текстом дисертаційного дослідження, ілюстративним матеріалом та додатками, дає всі підстави стверджувати, що всі позиції, що їх винесено авторкою на захист, теоретично-методичні та практичні результати є об'єктивними, належним чином обґрунтованими та

завершеними. Загальнонаукові методи дослідження, спеціальний авторський метод «спорідненої типології», методи експериментального проектування, системний та комплексний аналіз мають високий ступінь доцільності їх використання у даному дослідженні та логічно побудовані. Достовірність наукових положень та рекомендацій не викликає сумнівів, оскільки підтверджується проектними матеріалами та впровадженнями у науково-педагогічну діяльність.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційна робота Кравченко Ірини Леонідівни на тему «Теоретичні основи формування архітектури закладів неформальної освіти» складається з анотації, переліку термінів та умовних скорочень, вступу, 6-ти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг 470 сторінок: 283 сторінки основного тексту, 51 рисунок, 25 таблиць; 48 - список використаних джерел з 417 найменувань, 8 - акти впровадження. Структура представленого для ознайомлення та відгуку матеріалу зауважень не викликає.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, стан наукової проблеми, її важливість та зв'язок із іншими галузями, що, відповідно до фаху, займаються дослідженням феномену «неформальної освіти»: педагогічна та соціологічна галузі, психологія та економіка. У вступі визначені підстави для проведення дослідження, мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, наукову новизну, основні результати, практичне значення; зв'язок із науковими програмами, планами, темами, представлені дані щодо впровадження та оприлюднення результатів проведеного дослідження.

У першому розділі **«Системно-педагогічний аспект формування неформальної освіти»** дисертаційного дослідження Кравченко І.Л. представлені різні погляди на проблему формування закладів неформальної освіти. Надано визначення терміну «неформальна освіта» з боку педагогічної галузі, визначено поняття «неформальна освіта» з боку інших супутніх галузей, наведені дані щодо періодизації розвитку неформальної освіти, як педагогічних інституцій. Встановлено їх зв'язок з архітектурним середовищем подібних закладів. Викладено відомості щодо педагогічних концепцій розвитку неформальної освіти: концепції «розвитку» та «підключення» - позашкільна освіта; концепції розвитку освіти дорослих - французька модель, англосаксонська, північноамериканська та південноамериканська моделі, китайська модель. Надана інформація щодо розповсюдження таких основних педагогічних концепцій розвитку неформальної освіти у світі. Обґрунтування етапів розвитку феномену неформальної освіти у світі та в Україні у часових межах дослідження, відповідно до науково-педагогічних поглядів та у зв'язку із періодами розвитку архітектури закладів неформальної освіти, є результатом першого

розділу роботи. Визначено п'ять основних етапів. Кожному з етапів дано визначення та сформульовано основні напрямки розвитку НФО.

Другий розділ дослідження **«Гене́за розвитку архітектури ЗНФО»** присвячений аналізу історії розвитку архітектури закладів неформальної освіти у світі та в Україні відповідно до часових меж дослідження, що їх було означено у першому розділі, та характеристик основних етапів розвитку. Представлені сучасні приклади архітектури закладів, що схожі за функціями із закладами неформальної освіти. У розділі аналітично розглянуті етапи формування та розвитку архітектури таких будівель. Кравченко І.Л. було виявлено, що серед сучасних прикладів розвитку архітектури закладів неформальної освіти, окремої уваги заслуговують спеціалізовані заклади, центри освіти дорослих та комбіновані заклади додаткової освіти, бібліотеки та медіа теки, виставково-видовищні заклади наукового спрямування, «розширені школи» тощо. Проаналізовано історичний розвиток архітектури закладів додаткової, та, у тому числі, позашкільної освіти та встановлені основні характеристики кожного з етапів. Результатом другого розділу дисертаційного дослідження є типологічне дерево розвитку архітектури закладів, які певною мірою у свій час виконували функції неформальної освіти, та на сучасному етапі є популярними або зазнали певних перетворень, відповідно до вимог конкретної епохи. Означено характер додаткової освіти на кожному з етапів.

У третьому розділі **«Методологічні засади дослідження розвитку архітектури закладів неформальної освіти»** представлені та обґрунтовані методи дослідження: теоретичні методи; метод гіпотези та припущення; емпіричні методи; системний аналіз, що стосується як системи освіти в цілому, так і матеріального відображення її підсистеми - закладів неформальної освіти; комплексний підхід дослідження факторів впливу, виявлення проблем, що зумовлюють фактори, та визначення основних тенденцій розвитку архітектури об'єктів неформальної освіти. З метою оптимізації методології дослідження до механізму проведення порівняльного та структурного аналізів авторкою визначений, введений та обґрунтований термін, так званої, «спорідненої типології». Вказаний метод розрахований на аналіз різних типологічних ланок до здатності їх функціонального поєднання із осередками неформальної освіти, та базується на виявленні основних процесів-параметрів, що відбуваються у закладах неформальної освіти та аналізі прогностичного їх проведення у закладах, що здатні до симбіотичного поєднання. Дослідження факторів, що впливають на розвиток архітектури закладів неформальної освіти, зроблено ґрунтовно та за класичною схемою. Представлено основні наявні статистичні дані. Як результат третього розділу Кравченко І.Л., виділено основні тенденції розвитку архітектури закладів неформальної освіти: основні структурно-функціональні тенденції – кооперація та поглиблена спеціалізація – стосуються, здебільшого, функціонально-планувальних аспектів формування архітектури ЗНФО. Адаптивність будівель таких закладів, на думку авторки, проявляється, у наступних аспектах – реновація (об'єктів, забудови, території), оптимізація

(функціональна, кліматична, конструктивна), інтеграція (в існуючий фонд, у структуру міста, врахування позицій, що пов'язані з інклюзивністю). Аналітично визначено сильні та слабкі сторони формування адаптивності архітектури закладів неформальної освіти, можливості та ризики у її впровадженні, відповідно до основних тенденцій розвитку.

У четвертому розділі **«Основні напрямки розвитку архітектури закладів неформальної освіти в Україні»** йдеться про перспективний розвиток закладів неформальної освіти та їх архітектури, представлені основні загальні класифікаційні позиції. Розроблена класифікація сучасних типів будівель закладів неформальної освіти відповідно до тенденцій розвитку їх архітектури: заклади-симбіонти, сезонні заклади, комплексні заклади освіти, громадські освітньо-рекреаційні центри, профільовані за напрямками, культурні центри. Створено авторську принципову схему системи закладів освіти, відповідно до виду освіти та віку осіб, що навчаються, та визначено у цій системі місце неформальної освіти та її зв'язок з іншими освітніми інституціями. Схема розроблена з урахуванням вікових категорій осіб, що навчаються та включає існуючий стан освітніх інституцій та їх прогностичний розвиток. Реалізація основних тенденцій - «поглиблена спеціалізація» та «кооперація» - передбачає врахування певних процесів, що необхідні для повноцінного сучасного функціонування закладів неформальної освіти у симбіотичному поєднанні із іншими будівлями. Кравченко І.Л. визначила та обґрунтувала такі процеси, й згрупувала їх наступним чином: основна група - індивідуальні освітні, групові процеси, клас; друга важлива складова - публічні освітні процеси, спортивно-оздоровчі процеси, процеси, що забезпечують харчування та обслуговування; внутрішній громадський простір - рекреаційно-комунікативна функція; відпочинок. У четвертому розділі проведений докладний аналіз сукупних параметричних показників закладів неформальної освіти із іншими типологічними ланками, що здатні до симбіотичного поєднання, відповідно до авторського методу «спорідненої типології». Визначені основні групи закладів-симбіонтів із оптимальними показниками ступенів симбіотичного поєднання. При проведенні аналізу враховані основні структурно-функціональні тенденції.

Підсумковий аналіз ступенів симбіотичного поєднання закладів неформальної освіти з іншими типами будівель авторкою завершений у п'ятому розділі **«Концепції формування та перспективного розвитку основних типів ЗНФО»**. Створено та представлено базові (укрупнені) кореляційні моделі основних структурно-функціональних тенденцій. Таким чином, виявлено, що до тенденції «поглиблена спеціалізація» відносяться наступні будівлі закладів-симбіонтів: дитячі садки, школи, вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути, тобто ті, що мають впроваджувати функцію формальної освіти та дослідницьку; бібліотеки, музеї та виставки, заклади дозвілля, видовищні та культові заклади - заклади, що втілюють просвітницький сценарій. Визначено, що кореляційні моделі напрямку «поглиблена спеціалізація», передбачають тісне поєднання функціональних

сценаріїв закладів неформальної освіти та закладів-симбіонтів, але рекомендовано якісно трансформувати їх громадський освітньо-рекреаційний простір. Напрямок «кооперація» передбачає врахування освітніх осередків ЗНФО у функціональному складі таких будівель, як багатофункціональні, ТРЦ та ТРК, заклади відпочинку та туризму, готелі, житлово-громадські комплекси, санітарно-профілактичні заклади та санаторії, спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди, окремі заклади соціального захисту населення. Як результат п'ятого розділу, визначено та докладно обгрунтовано пропозицію сучасної класифікації закладів неформальної освіти відповідно до віку користувачів, розташування таких будівель та місткості. Основні позиції оновленої Кравченко І.Л. класифікації проілюстровані впровадженнями результатів дослідження, їм дані визначення та представлені базові функціональні схеми.

У шостому розділі «**Система принципів сучасного формування архітектури ЗНФО**» визначені основні принципи сучасного формування архітектури закладів неформальної освіти. Принципи, обгрунтовані та структуровані. Окреслені та згруповані прийоми та механізми забезпечення системної реалізації принципів формування архітектури закладів неформальної освіти, які проілюстровані впровадженнями науково-теоретичних розробок авторки дослідження. Авторкою дослідження визначено шість основних принципів, які діють системно та пов'язані між собою: принцип системного перетворення (є основним та керуючим), принцип диференційованої відкритості, принцип типологічної та функціональної гнучкості, принцип концентрації та розгалуження, принцип функціонально-планувальної адаптивності і варіативності та принцип функціональної доступності. Запропонована схема реалізації основних принципів формування архітектури закладів неформальної освіти на рівні середовища, об'єкту та елемента. Основними принципами образного вирішення будівель закладів неформальної освіти авторкою визначені такі: принцип композиційної та образної відповідності; принцип відповідності та протиставлення; принцип масштабності; принцип атрактивності; принцип концептуальної цілісності архітектурно-образних рішень. Визначені основні прийоми, що реалізують основні принципи та принципи образного вирішення, прийоми відповідно згруповані та визначений між ними зв'язок. Як практична ілюстрація авторського впровадження результатів дослідження, представлений алгоритм формування архітектури культурного центру – проект єврейського культурного центру у м.Кишиневі, Молдова. Основні позиції дисертаційного дослідження проілюстровані результатами науково-педагогічної діяльності Кравченко І.Л.

Загальні висновки відображають основні результати дисертаційного дослідження, відповідають завданням, що їх було поставлено на початку роботи, та є послідовно та логічно сформульованими.

Ілюстративний матеріал дисертації виконаний на високому професійному рівні та послідовно, інформативно і логічно супроводжує текстову частину.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Значимість дисертаційного дослідження Кравченко І.Л. полягає у розробленні теоретичних основ та практичних пропозицій реформування законодавчо-нормативної бази проектування закладів неформальної освіти, у науково-практичній основі для архітектурно-проектної діяльності та розробки програм навчальних курсів в архітектурно-будівельних вузах України.

Наукове і практичне значення отриманих результатів. Результати даної наукової роботи можуть бути використані для міждисциплінарних досліджень у супутніх галузях. Такі наукові результати дослідження, як розроблені теоретично-методичні основи, принципи та практичні пропозиції удосконалення та доповнення законодавчо-нормативної бази проектування закладів неформальної освіти при проектуванні нових та реконструкції існуючих будівель, запропоноване теоретичне підґрунтя для створення освітніх осередків нового типу різної місткості для об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується теоретичними та методологічними авторськими розробками, що стосуються формування архітектури закладів неформальної освіти: принципами, які реалізуються на різних рівнях та прийомами їх реалізації; пропозиціями оновленої класифікації ЗНФО; власними теоретичними дослідженнями, результатами, що впроваджені у практику та концептуальне проектування; застосуванням основних та спеціальних наукових методів дослідження, відповідністю методів дослідження його меті та завданням, кількісним і якісним аналізом науково-теоретичних розробок супутніх галузей, теоретичного та проектного матеріалу.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні положення та результати дисертаційного дослідження були оприлюднені автором на Круглому столі «Актуальні питання позашкільної освіти в умовах децентралізації та реформування системи освіти», грант Президента України «Розроблення сучасної концепції позашкільної освіти в Україні»; та на 11 наукових та науково-практичних конференціях: 3 всеукраїнських та 7 міжнародних та на науково-практичній конференції КНУБА. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження опубліковані у 36 працях, у тому числі: 15 – у фахових виданнях України; 6 – у наукових виданнях інших держав, що включені до наукометричних баз; 2

статті, що додатково відображають результати дисертації; 10 тез та доповідей на конференціях; 3 навчально-методичні праці. Основні положення, що виносяться на захист, отримано особисто, що засвідчується 22 одноосібними публікаціями та 14 у співавторстві. Матеріал, що його було викладено у опублікованих працях, є повним та, на нашу думку, цілком достатнім.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Автореферат відповідає змісту дисертації і розкриває її основні положення та відповідає вимогам, що ставляться МОН України.

Дискусійні положення та зауваження

Оцінка дисертаційного дослідження Кравченко І.Л. є, в цілому, позитивною. Але є певні дискусійні положення та зауваження:

1. У п'ятому розділі роботи запропонований новий номенклатурний ряд закладів неформальної освіти, який є обґрунтованим, логічним та зрозумілим. Інтерес викликає така позиція як «центри освіти дорослих». На нашу думку, було б доцільно більше уваги приділити такому новому типу освітніх будівель: визначити види, напрямки, для яких категорій населення призначений тощо.

2. У першому розділі роботи багато уваги приділено аналізу педагогічних досліджень. На нашу думку можна було скоротити та певні педагогічні наукові викладки означити коротко. Хоча зацікавленість авторки у цьому є зрозумілою, адже освітні сценарії прямо впливають на формування архітектури.

3. Загальні теоретичні та прогностичні позиції дисертації Кравченко І.Л. не викликають сумнівів. Але хотілося б бачити більше конкретних рекомендацій для розвитку архітектури таких будівель саме в Україні. Наприклад, поєднання та/або розгалуження закладів освіти дорослих із позашкільними закладами, де та як це може функціонувати тощо.

4. Можна було б розширити взаємозв'язок між, власне, архітектурним аспектом дослідження і соціологічним, для поглиблення розуміння перспектив розвитку даної типології в локальному соціокультурному контексті.

Загальні висновки й оцінка дисертації

Висунуті зауваження не знижують загальної цінності дослідження Кравченко І.Л., дисертація повністю відповідає науковій спеціальності 18.00.01 – "Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури".

Аналіз матеріалів дослідження, дозволяє зробити висновок, що дисертація Кравченко І.Л. на тему «Теоретичні основи формування архітектури закладів неформальної освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури, є завершеною науковою працею самостійною та ґрунтовною, яка визначається цінністю та актуальністю її наукових положень. У роботі розв'язані важливі наукові задачі та окреслені

напрямки прогностичного розвитку архітектури закладів неформальної освіти. Автореферат відповідає змісту дисертації і розкриває її основні положення.

Дисертаційне дослідження, що його було представлено розгляд, відповідає вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України щодо докторських дисертацій, а її авторка Кравченко Ірина Леонідівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Офіційний опонент

Доктор архітектури, доцент,
професор кафедри дизайну
архітектурного середовища
Харківського національного
університету будівництва та архітектури

М.Ю. БЛІНОВА

23.03.2021

